

De Stefanuskerk, van toen naar nu.

Het begint in de 13^e eeuw, toen het noorden van het land nog een gesloten kustlijn zonder Dollard had, zelfs het uiteinde van de Punt van Reide lag in de buurt van Emden met de Eems daartussen. In die tijd woonde de bevolking op terpen, wierden en zandstuwingen, zoals het Eiland van Winschoten.

In de 13^e eeuw barstte het van de kloosters, alleen Groningen en Friesland telden er al ruim 60, waarvan zes in de buurt van Finsterwolde: in Midwolda, Goldhoorn, Nieuwolda, Heiligerlee, Termunten en Palmaer bij Nieuwolda-Oost.

Vanuit het devies Bid en Werk, waren de monniken en vooral de lekenbroeders naast allerlei religieuze beslommeringen druk in de weer met het ontginnen van de kleigebieden in het noorden van Groningen en de moerassige veengronden van het Oldambt, en met het aanleggen van dijken. En ze boerden goed, zo bezat het klooster van Aduard op haar hoogtepunt 7000 ha aan gronden en talrijke boerderijen.

Dit leidde tot een flinke toename van de bevolking om de ontgonnen gronden verder om te zetten in landbouwgronden en tientallen dorpen werden in de 12^e en 13^e eeuw in onze omgeving gesticht en ook Finsterwolde werd in de 12^e eeuw op de kaart gezet door de vestiging van West-Finsterwolde op de zandrug en Oost-Finsterwolde in het afgegraven veengebied op zo'n 1000 m afstand, iets ten zuiden van het huidige Ganzendijk. Tussen de beide dorpjes stroomde het riviertje De Tjamme.

De kloosters en dus de monniken stimuleerden uiteraard ook de verspreiding van het geloof. Dit leidde tot de bouw van een groot aantal kerken: in de 169 dorpen in Groningen waar nu kerken staan, dateren er circa 97 uit de 12^e, 13^e en 14^e eeuw. Alleen al in de 13^e eeuw verrezen 67 kerken, zo ook in Finsterwolde: in West-Finsterwolde de St. Stefanuskerk en in Oost-Finsterwolde de St. Nicolaaskerk. Beide zijn ergens tussen 1225 en 1275 gebouwd en de bouw zal ongetwijfeld de nodige tijd hebben gekost.

Al deze kerken vertonen een overgangsstijl tussen de romaanse en gotische bouwstijl, dat wil zeggen tussen de gedrongen, wat plompe, van kleine ronde ramen voorziene romaanse kerken en de slanke, hoge gebouwen en hoge ramen van de gotische kerken. Deze mengvorm die vooral in Groningen voorkwam in de periode van 1225 – 1375, werd betiteld als romanogotiek of baksteengotiek, tegenwoordig duiden we deze mengvorm als laatromaans.

Omdat andere materialen te duur waren, werd gekozen voor de baksteen als bouw materiaal want de Groninger klei leende zich bijzonder goed om er stenen van te maken, de bekende, groot uitgevallen kloostermoppen.

Naast de rode bakstenen hebben de kerken gemeenschappelijk dat de ramen niet overdreven hoog zijn en verdiept in de muren liggen, er zijn nissen-arcaden met een ronde boog en geveldecoratie werd door rondingen aan de stenen aangebracht. Het merendeel van de kerken kreeg de vorm van een kruis, met alleen een middenschip. Het interieur van de toen Rooms-Katholieke kerk was rijkelijk voorzien van heiligenbeelden, muurschilderingen met Bijbelse taferelen, afbeeldingen van de kruisweg en een koor met een groot altaar. De Stefanuskerk komt qua uiterlijk niet meer overeen met de echte laatromaanse kruiskerken zoals die staan in Zuid- en Noordbroek en in Loppersum, maar moet er in de middeleeuwen wel zo hebben uitgezien. Hoe komt dat?

Door het afgraven van de veengronden en door inklinking daalde de bodem een aantal meters zodat de aanleg van dijken bittere noodzaak werd. De machthebbers hadden echter meer belangstelling voor hoe ze elkaar naar het leven konden staan en gaven daar hun geld aan uit, in plaats van dat ze er voor zorgden dat de dijken op hoogte werden gebracht en gehouden.

De gevolgen laten zich raden: met grote regelmaat zorgden stormvloeden voor dijkbreuken zoals die van de Eems. Zelfs de aanleg van een dijk in 1454 van de Punt van Reide naar Finsterwolde mocht niet baten.

Vooraf de Elisabethsvloed in 1421, de Palmzondagvloed in 1446 en de Cosmus- en Damiaansvloed in 1499 zorgen ervoor dat de Dollard zich steeds verder kon uitbreiden. De stormvloeden in 1509 en 1516 bezorgden de Dollard haar grootste afmeting: het water stond tot Scheemda/ Midwolda aan de ene kant van het Eiland van Winschoten en aan de andere kant tot Oudeschans/Blijham.

West-Finsterwolde hield droge voeten, maar zo'n 30 dorpen waaronder Oost-Finsterwolde met de St. Nicolaaskerk, zijn als gevolg van de stormvloeden verdwenen.

Hoewel de Stefanuskerk gespaard bleef, kwam de kerk er niet zonder kleerscheuren van af: de oostzijde was behoorlijk aangetast door de invloeden van de stormen en het achterstallig onderhoud. De raad en burgemeesters van Groningen overwogen in 1554 zelfs om de oude kerk in Finsterwolde af te breken. Uiteindelijk werd besloten om het oude gebouw met houten balken, ankers, stutten en pijlers overeind te houden. Waarschijnlijk heeft het kerkgebouw ook te lijden gehad van de grote brand die in 1586 in

Finsterwolde heeft gewoed. In 1586/ 1587 werd definitief besloten om de kerk te herstellen. Dat leidde ertoe dat het kruis werd weggebroken, het gebouw ruim vijf meter werd verlaagd en aan de oostzijde werd ingekort en driezijdig afgesloten met een koor dat werd opgevuld met zitplaatsen.

Intussen had de Reformatie haar intrede gedaan en dat had tot gevolg dat de Rooms-Katholieke kerken overgingen in protestantse handen en daarmee werden alle rooms-katholieke uitingen van uiterlijk vertoon: beelden, muurschilderingen en altaar, het hart van de Rooms-Katholieke eredienst, verwijderd of voorzien van een laag verf of kalk, overeenkomstig de sobere levensvisie van de protestanten. Toch is niet alle uiterlijk vertoon verdwenen. Zo is de kansel rijkelijk voorzien van houtsnijwerk met allegorische voorstellingen: een vrouw met kraanvogel (waakzaamheid), een vrouw met kruis (geloof), vrouw met een engeltje (liefde), vrouw met anker(hoop) en tenslotte een vrouw met hoorn des overvloeds. Daaronder de vier evangelisten met hun symbolen: Mattheus met de engel, Marcus met de leeuw, Lucas met de os en Johannes met de adelaar. Samen symboliseren zij de betekenis van Gods Woord.

De daaropvolgende eeuwen zijn niet ongemerkt aan de Stefanuskerk voorbijgegaan. Er vonden renovaties, aanpassingen en uitbreidingen plaats.

Begin 19 eeuw werd het interieur van de kerk grondig aangepakt: in 1806 werd een nieuwe preekstoel geplaatst en twee jaar later kreeg de kerk een nieuw orgel gebouwd door de vermaarde orgelbouwer H. H. Freytag. In 1812 en 1813 werden nieuwe banken geplaatst.

Een verdere ingrijpende aanpassing was het gevolg van het verbod in 1825 om nog langer in de kerk te begraven. Wat resulteerde in het afsluiten van de toegang naar de grafkelders.

In 1852 werd de westzijde van de kerk aangepakt en een houten plafond aangebracht waardoor de restanten van de middeleeuwse kerk met onder andere een triforium, een soort gangpad hoog in de kerk, zijn afgedekt.

Waarschijnlijk is toen niet alleen de westzijde van een stuclaag voorzien, maar ook de rest van de kerk.

Bij de bevrijding van Finsterwolde in 1945 liep de oostzijde van de kerk door de beschietingen de nodige schade op.

In 1970 werd de kerk grondig gerestaureerd. Het meubilair uit het koorgedeelte werd weggehaald en het koor werd ingericht als liturgisch centrum. Het houtwerk werd gebruikt voor het aanbrengen van de lambrisering in het koor. Op de westzijde na werd de kerk aan de buitenkant ontdaan van de stuclaag en kwam de oorspronkelijke rode baksteen weer te voorschijn.

In 2012 vond er een laatste rigoureuze ingreep plaats; door inklinking van het middengedeelte helde het interieur naar voren. Het complete meubilair, de grafzerken en de vloertegels moesten worden verwijderd om de heiwerkzaamheden uit te kunnen voeren.